

TÜRK SİNEMASI ve YILLAR**Özkan KARACA¹**

1950’li yıllar döneminin en ilginç özelliklerinden biri, piyasa romanı olarak adlandırılan romanların filme çekilmesidir. Bunlara örnek olarak Kerime Nadir, Muazzez Tahsin, Esat Mahmut uyarlamaları örnek olarak verilebilir. Bu tür filmler özellikle İstanbul’da geçen gündelik hayatı bir ölçüde şekilsiz modernleşmeci bir tarzda ele alınan filmlerdir. 1950–1960 yılları arasında iyice yaygınlaşan piyasa romanları uyarlamaları Türk sinemasında izler bırakmıştır.

Türk sineması birkaç istisnanın dışında ne yazık ki içi boş öyküler, hiçbir kalıcı sinema dili olmayan fotokopi gibi çoğaltılmış senaryolarla romanlardan aşırılmış repliklerle, yeteneksiz oyuncu ve yönetmenlerin yer aldığı bir komedi, bazen de bir acıklı melodrama benzer.

1960 darbesine gelene kadar Türkiye’de yıllık film üretimi sekseni bulmuştu. Vasıflı birkaç yönetmen dışında çoğu sinemacı, yıldız sistemine dayanan ve seyircinin duygularına hitap ederek sadece vakit geçirtmeyi amaçlayan bir sinema kültürü oluşturdular. Sinemanın çok büyük bir maddi yatırım gerektirmeyen iyi bir kazanç kapısı olduğunu sezen girişimciler, Yeşilçam Sokağı’nın çevresini film yazıhaneleriyle doldurmuşlardı. Filmin iyi bir gişe yapmasının en kolay yolu, başarılı olmuş filmlerin taklit edilmesiydi. Yetişmiş insan gücünün ve teknik cihazların eksikliği bile film üretiminin artışına engel olamadı. Sanat birikimi ya da estetik kaygısı olmayan sinemacılar el yordamıyla ve bir-iki en fazla 4 hafta içinde çektikleri; Mezarımı Taştan Oyun, Sevmek Günah mı, Affet Beni Allah’ım vb. filmlerle yeni bir işkolunun doğmasını sağladılar. Kötü kalpli zenginler, temiz kalpli yoksul kızlar ve delikanlılar, namus uğruna işlenen cinayetler, kötü yola düşmüş ama altın kalpli fahişeler, gibi klişeler git gide yerleşti. Bu dönemdeki filmleri izleyenler o yılların Türkiye’si hakkında filmlerde, filmin çekildiği yerin görüntüleri dışında hiçbir şey bulamazlar.

Kendi tarzını oluşturan, sinemayı sanat olarak gören, ayağı yere basan sinemacılar her zaman oldu. Sayıları az da olsa bazı yönetmenler sinema sanatına katkıda bulunmaya devam etti. Ancak Yeşilçam sinemasının ana yolu her zaman seyircinin beklentisine göre film çeken ve sinemayı sırf eğlence amaçlı kullanan sinema tüccarlarındı. Yeşilçam yapımcıları filmlerden büyük paralar da kazandılar. Ancak bu gelirler hiçbir zaman sinemamıza altyapı kazandırmak için harcanmadı. Birkaç saatte yazılmış veya gişe başarısı yakalamış yabancı filmlerden uyarlanan senaryolarla filmler çekildi.

Yeşilçam sinemasında ² filmleri birkaç türde toplamak mümkündür: Birbirinin sonsuz sayıda kopyası gibi duran ağdalı melodramlar, tarihi olayları işleyen kahramanlık filmleri, Hazreti Ali, Rabia gibi konularla dini duygulara seslenen filmler, yoksulluk ve diğer sıkıntıları öne çıkartan yapımlar ve dünyanın belki de hiçbir ülkesinde olmayan Süpermen, Zagor, Tommiks, Tarzan, Batman gibi yabancı çizgi roman ve Western uyarlamaları...

¹ Şair, Yazar. “Atlantik Medya ve Prodüksiyon” şirketinde yapımcı ve yönetmen, ozkankaraca@atlantikmedya.com

² Yeşilçam’ın ağırlıklı üretim türü olan melodram, 18. yüzyılda tiyatro ve operada ortaya çıkan, sinemaya ise 20. yüzyılda geçen Batı kaynaklı bir tür olarak bilinmektedir.

1960'LAR TÜRK SİNEMASI

Sinemanın tarihçesi içinde Yeşilçam³ oldukça uzun bir süreci kapsayarak kendine özgü dili ve yapısı ile uzun yıllar boyunca her anlamda Türk sinemasını temsil etti. Başlangıç yılı 1914 olan ve uzun yıllar sanat olarak yeterince ciddiye alınmayan ve oluşum sürecini 1950–60 yılları arasında tamamlayan Türk sineması 1960lı yılları ulusal bir sinema arayışı içerisinde geçirir. Kendini aşamayan ve birbirinin taklidi pek çok filmin üretildiği bu on yılın ardından melodramların ağırlıkta olduğu yetmişli yıllar gelir.

Böyle bir döngüde tutan filmler model oluşturmuş, risk almamak adına benzer filmler peş peşe çekilmiştir. Konuların, olay örgülerinin tekrarına ve tipleşen yıldız oyunculara dayanan bu sistem, kendi anlatı yapısını ve izleyici kitlelerini oluşturmuştur. Bu dönemde Türk Sineması, büyüyen alt ve orta sınıfın popüler eğlence alanını meydana getirmiş, hızla büyüyerek 1960-1975 yılları⁴ arasında film üretimi bakımından en verimli dönemini yaşamıştır. Fakat 1970'ler sadece melodramların değil, Türk sinema tarihinde iz bırakacak filmlerin de çekildiği bir dönem olur. Sonradan üzerinde çok konuşulacak, tartışılacak yönetmenler bu dönemde yetişir ve Türk sinemasını seksenli yıllara taşırlar.⁵

1980'ler ve 1990'lar Türk sinemasında yeni akımların, yeni anlatım dillerinin olduğu dönemlerdir. 12 Eylül darbesinin ardından Dünya Sinemasındaki yeniliklere ve Türkiye'nin sosyal gelişimine ayak uyduramamıştı. Yeşilçam Sineması'nda görsel kurgunun karmaşık bir düzen taşımadığı, mekân ile öykü, karakterler, diyaloglar arasında derinlemesine düşünülmüş bir ilişki olmadığı açıktır. Bu öncelikle, Türk toplumunun sözlü kültür geleneğinin etkilerine bağlanabilir.

Bu doğrultuda Yeşilçam Sineması'nın Türk toplumunda ciddi dönüşümlerin yaşandığı bir dönemde, karşıtlıklar üzerine kurulu bir anlatı biçiminde yükselmesi tesadüf değildir. 1960'lı yıllarda toplumsal alandaki değişimlere paralel olarak güçlenen “modernleşme” sorgulamasının yansıdığı kültürel alanlardan biri olmuş ve tekrar eden temalarında buna ilişkin karşıtlıklara odaklanmıştır. Bu nedenle modernleşme deneyimi tüm Yeşilçam anlatılarının alt metnidir. Türk toplumunda modernliğin yaptığı her türlü kaygı, korku ve arzunun Yeşilçam filmlerine sızdığı söylenebilir.⁶

³ Birçok araştırmacı, Yeşilçam sinemasının görsel olmaktan çok işitsel bir yapıya sahip olduğunu, kaynağını masaldan ve halk hikâyesinden aldığını belirtmektedir.

⁴ Tarihsel olarak kesin bir dönem üzerinde karar kılınmasa da, birçok araştırmacının “Yeşilçam Dönemi” olarak, Türk sinemasının film üretimi açısından altın çağını yaşadığı 1960-1975 yılları arasında kabul ettiği görülmektedir.

⁵ Savaş Yağız, a.g.e. s.36.

⁶ Nilgün Abisel, Türk Sineması Üzerine Yazılar, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2005. s.121.

1970'LER TÜRK SINEMASI

1970'de Umut filmiyle bir başyapıtı imza atan Yılmaz Güney 1971'de de adından en çok söz edilen yönetmen olur. 1972 Türk sinemasının üretilen film sayısı açısından rekor yılıdır. 298 film yapılır ve Türk sineması sonraki yıllarda bir daha asla bu rakama ulaşamaz. O yıl aynı zamanda Türk sinemasında ciddi izler bırakan seks furçasının da yavaş yavaş kendini hissettirdiği yıldır. 1975 yılı ise beyazperde de renksiz film döneminin kapanışının, televizyonun etkisinin artmasının ve seks filmi furçasının aile izleyicisini sinema salonlarında uzaklaştırmasının tarihidir. Yapımsal ve konusal sorunların arttığı 1976 ise Türk sinemasının en bunalımlı yıllarından biridir.

Nihayetinde 1977'de tam bir darboğaza giren sinemamız, halen seks furçasına tabii iken, artan sansür, sinema salonlarına yapılan baskınlar 1979'dan itibaren yeni bir furçanın içinde bulur kendini, bu da eski furçayı ticari bakımdan pek aratmayacak olan arabesk furçasıdır. Bütün bu olumsuzluklar içinde Türk sineması o yıllarda çok az da olsa, toplumsal ve gerçekçi, sinema yapıtları kazanmıştır. Bunlardan bazıları; Zeki Ökten'in "Sürü" (1978) Erden Kıral'ın "Kanal ve Bereketli Topraklar Üzerinde" (1979), Yavuz Özkan'ın "Maden" (1978), Ömer Kavur'un "Yusuf ile Kenan" (1979), Ali Özgentürk'ün "Hazal" (1979) filmler başarılı sayılmıştır. Farklı filmlerin ortaya konduğu 1960-1980 yılları arasındaki dönemde Anadolu'ya ulaşan salonlarla seyirci kalıbının değişmesi, gerek yaşanan senaryo ve konu sıkıntısı gerekse ticari kaygılar özellikle melodramları artırır yapılan uyarlamalarda belli başlı popüler yazarları ve onların eserlerini tercih etmeyi zorunlu kılar. Kerime Nadir, Esat Mahmut Karakurt, Muazzez Tahsin Berkant en çok eserleri uyarlanan yazarlardır.

1980'LER TÜRK SİNEMASI

Yine bir ihtilal ile başlayan 1980'li yıllar ise ne 12 Eylül öncesinde ne de sonrasında Türk sinemasının içinde bulunduğu duruma olumlu bir katkı sağlamamış, toplumsal ve siyasal ortamın bir sonucu olarak daha fazla ağırlık ve sorun getirmiştir. 1980'de tek farklı ve adından söz edilebilecek filmi Sinan Çetin'in ilk filmi olan "Bir Günün" Hikâyesidir. Sürü, Hazal ve Bereketli Topraklar Üzerinde filmlerinin uluslararası yarışmalarda aldıkları ödüller ise 1980 yılının diğer önemli gelişmesidir. Yurtdışında başarı gösteren bu iki filmin de toplumsal konular içeren eserlerden uyarlanmış filmler olması dikkat çeker.

1980 askeri darbesi Türk sinemasında da değişime sebep oldu. Erotik filmler furyası yerini arabesk sanatçıların rol aldığı melodramlara bıraktı. Özgürlüklerin kısıtlandığı bu ortamda pek çok yönetmen de entelektüel kaygıların ağır bastığı bunalımlı, bireysel konuları işleyen filmlere yöneldi.

1982 yılının en önemli sinema olayı ise Türkiye'de gösterime girmek için izin alamayan "Hakkâri'de Bir Mevsim" filminin yurtdışında gösterdiği başarıdır. Ferit Edgü'nün "O Adlı" romanından uyarlanan, Erden Kıral'ın çektiği "Hakkâri'de Bir Mevsim" filmi yurtdışında başarı göstermesine rağmen ülkemizde ancak beş yıl aradan sonra gösterime girebilmiştir. 1983 yılında ise, sinemamız televizyonla arasında artan rekabetin yanı sıra videokaset olayıyla da karşı karşıya kalır ve bu iki rakip karşısında ciddi bir izleyici kaybına uğrar. Yine bu yıllarda sinema salonlarının ardı ardına kapandığı, Sinema Yasasının Türkiye'de ilk kez harekete geçtiği yıldır.

Bu yıllarda nitelikli filmler de çekildi. Ertem Eğilmez'in arabesk filmlerinin yapısını komediyle harmanladığı kült filmi "Arabesk" (1988) seyircinin ilgisini çekti. Nesli Çölgeçen, büyük kente göç etmeye mecbur kalan bir köy ağasının şehre ayak uydurmaya çalıştığı "Züğürt Ağa"daki (1985) başarısını "Selamsız Badosu" (1987) ile devam ettirdi. Bu dönemin öne çıkan bir başka filmi de Tunç Başaran'ın "Uçurtmayı Vurmasınlar"ıdır.

Amerikan film şirketlerinin sinema salonlarını satın alarak sadece kendi filmlerini oynatmaları televizyonun yaygınlaşmasıyla birleşince 1980'lerin sonunda Türk sineması ilk ve en büyük kriz dönemine girdi. Yapımcı firmalar bir bir kepenk kapattı, seyirci vurdulukçuluğu filmlere alışınca salonlar Amerikan filmleriyle doldu. Türk sineması tekrar bir kriz ortamı içerisine girer. Televizyon kadar sinema endüstrisini de etkileyen videokaset olayı yerini yavaş yavaş çok kanallı uydu antenlere, yabancı yapımı filmlere terk eder. İzleyicinin birden fazla kanal ve yurtdışı yapımları alternatifleri Türk filmlerine olan ilgiyi iyice azaltır.

1990'LAR TÜRK SİNEMASI

1980'lerin sonunu bir krizle karşılayan Türk sineması bu krizin ardından da yeni bir döneme girecek ve 1990'lar yeni bir Türk sinemasının ortaya çıkışından söz edilen bir dönem olacaktır. 1990'lı yılların en önemli yanlarından biri de "kendi kişisel dünyalarını daha küçük ölçekli öyküler ve filmlerle anlatmak isteyen yönetmenlerin artık belli bir düzey tuturan yapıtlarla seyirci önüne çıkmalarıydı. Yeşilçam, birbirinin kopyası filmlerle ilk zamanlar geniş izleyici kitlesine ulaşsa da zaman içinde etkisini yitirerek geniş yığınları sinemadan uzaklaştırdı.⁷

1990'larda ortaya çıkan bu yeni dönem Türk sinemasının gidişatında çok önemli bir noktada durmaktadır. Seksenli yılların sonundaki krizin ardından başlayan yeni dönemde, Türk sinemasının bugünkü dinamikleri şekillenmiş ve Türk sinemacılar dünya sinemasında da seslerini duyurmaya başlamışlardır.

Ancak, 1990'lı yıllar, "büyük çöküşü" 1980'lerde yaşayan Türk sinemasının, tekrar eski günlerine dönemese de Türk sineması atlattığı her krizin ardından toparlanmakta ve yeni bir döneme girmektedir. Her yeni dönemde de yeni arayışlar içine girmekte ve yeni sinemacılarla farklı bir dil oluşturmaktadır. Bütün bunlar Türk sinemasında sağlam ve sürekli bir akım oluşmasına engel olsa da, filmler ve türler açısından bir zenginlik ve çeşitlilik meydana getirmiştir. Nitekim 1996'da vizyona giren "Eşkıya"nın 2,5 milyon kişilik hasıllata ulaşmasıyla Türk sineması için umut doğdu. Bu rakam, o dönem için büyük bir izleyici rekoruydu. Ardından seyirciler, "Ağır Roman", "Masumiyet" ve "Hamam"; "Gemide", "Akrebın Yolculuğu" ve "Hoşçakal Yarın", "Salkım Hanımın Taneleri", "Harem Suare" ve "Mayıs Sıkıntısı" gibi peş peşe birçok popüler ve sanat filmi görmeye fırsatı buldu.⁸ 1990'lı yıllar artan bağımsız filmlerin ve de yönetmenlerin de etkisiyle sanat filmi ile ticari filmlerin ayrışmaya başladığı, yeni bir sinema dilinin araştırıldığı bir dönem olmuştur, Yeşilçam'ın son bulmasıyla kalıplarından kurtulan yerli sinemanın özgürleştiği söylenebilir.⁹

1990 sonrası Türk Sineması'na baktığımızda yeni bir sinema dilinin oluştuğunu ve Türk sinemasının klasik anlatım yapılarından sıyrılmaya başladığını görürüz. Bu dönem devletin de sinemaya daha çok destek vermeye başladığı, Eurimages üyeliğinin gerçekleştiği ve böylece daha büyük ölçekli yapımların gerçekleştirilebildiği bir dönem olmuştur. Bunun yanı sıra özel televizyon kanalları ve sponsorluk destekleriyle birlikte çekilen film sayısında artış olmuştur. Ama hiç kuşkusuz, 1990 sonrası Türk sinemasını oluşturan ve taşıyanlar sanat filmleridir. Bağımsız çalışan yönetmenlerin çektiği bu filmler Türk sinemasında iz bırakmış ve yurt dışında ödüller almıştır. 90 sonrası Türk sineması böylelikle klasik Yeşilçam anlatısından sıyrılmış ve de yeni bir dil geliştirmiştir. Minimalist sinemanın yanı sıra, daha deneysel filmler de çekilmiş, 90lar sonrası Türkiye'sinin sorunları tartışılmış ve tüm bunlar gerçekliğin daha çok katmanlı biçimde gösterildiği filmlerde yer bulmuştur.

⁷ Uğur Vardan, "1980'lerden Sonra Türk Sineması" İçinde Dünya Sinema Tarihi, Editör: Geoffrey N. Smith, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2003. s. 751.

⁸ Zülal Çetin Özkan, "Günümüz Türk Sinemasının Dünya Sinemasında ki Yeri" Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2009. s.534.

⁹ Nejat Ulusay, "Yeni Gueer Sinema: Öncesi ve Sonrası", Ankara Üniversitesi, Feminist Eleştiri Cilt: 3 Sayı: 1, Ankara, 2011.